

ALKIŞTAN GÜLBANGA TÜRK KÜLTÜRÜNDE DUA VERME GELENEĞİ *

The Tradition of Praying in Turkish Culture: From Alkış To Gülbang

Vom Alkış bis zum Gülbang: die Tradition des Betens in der Türkischen Kultur

Mustafa ARSLAN **
Didem Gülçin ERDEM KÜK ***

ÖZ

Dualar, insanın aşkın bir varlığa yakarma; sığınma, af dileme, himaye talep etme, istek ve dileklerini bildirme amacıyla kurduğu kalıplaşmış sözler toplamıdır. Türk kültür evreninde duaların bireysel boyutlarının yanına, toplumsal bir boyut eklenmiş; birlikte yahut karşılıklı dualaşma geleneği gelişmiştir. Bu boyut, duaların toplu halde icra edilen ritüellerde ibadet metni olarak kullanılmalarından ve bu ritüellerde üstlendikleri işlevlerden ileri gelir. Söz konusu ritüellerde dua verme yetkisi, teolojik temsil gücü olduğu görüşü üzerinde uzlaşılacak kişilerin özelindedir. Teolojik temsil gücü bulunan kimseler tarafından edilen dua, doğrudan yahut dolaylı şekilde iletilen bir talebe karşılık olarak verilir. Türk kültür evreninde, teolojik temsil gücü bulunan kişilerin yaratıcı armağanı birtakım manevi güçlerle donatıldığı görüşü hâkimdir. Yaratıcı öz kaynaklı olduğuna inanılan bu

* Bu makalenin veri tabanı, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı bünyesinde, Prof. Dr. Mustafa Arslan danışmanlığında tamamlanan “Alevi-Bektaşî Gülbangları –Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım-” (2021) başlıklı doktora tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

** Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, marslan@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1133-7373.

*** Arş. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, dgulcine@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4321-911X.

özel güçlerin toplamı, “kut” şeklinde adlandırılır. Duanın kut taşıdığına inanılan bir kimse tarafından verilmesi, inanan insanda yaratıcıya daha güçlü bir köprü ile ulaşacağı hissini doğurur. Dua veren kişinin sahip olduğu manevî güç, duada ifade edilen istek ve dileklerin yaratıcı tarafından kabul edileceği inancına kaynaklık eder. Türk kültüründe, dua verme yetkisi olan kişiler ve verdikleri dualar, tarih boyunca özel terimlerle karşılanmıştır. Ritüeli yönetme ve dua verme yetkisine sahip kimselere, “kam”, “dede”, “baba” gibi unvanlar verilmiş; onlar tarafından edilen dualar ise “alkış”, “hayırlı”, “gülbank” şeklinde adlandırılmıştır. Bu çalışmanın konusu, Türk kültüründe dua verme geleneğidir. Söz konusu geleneksel yapı, dua metinleri, icracı kadro, işlevsel boyut gibi geleneği oluşturan temel bileşenler üzerinden ele alınacak; bu sayede, mitik dönemden günümüze dua verme geleneğinin tarihsel seyri; sabit ve değişken unsurları ile birlikte aydınlatılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dua, alkış, gülbank, hayır dua.

ABSTRACT

Prayers are formulaic word strings which person uses to invoke a transcendental entity, to seek asylum, to ask for mercy, to request protection, to express requests and wishes. In the Turkish cultural universe, a social dimension has been added to the individual dimension of prayers; the tradition of praying together or mutually branched out. This dimension results from the use of prayers as a text of religious service during rituals performed collectively, and from the functions they undertake in these rituals. The authority to pray during the rituals in question, is in the hands of persons who agree that there is a theological authority. Prayer performed by someone with the theological authority, is given as an answer to a request sent directly or indirectly. The view that the creative gift of persons with the theological authority is equipped with a number of spiritual powers dominates Turkish cultural universe. The sum of these special forces, which are believed to originate from the creator, is called “kut”. The praying by someone believed to bear “kut”, engender in the believer the feeling that he will reach the creator through a stronger bridge. The spiritual power of the person praying, is the source of the belief that the requests and wishes, expressed in the prayer, will be accepted by the creator. In Turkish culture, persons who are authorized to give a prayer, and their prayers were named with special terms throughout history. Persons authorized to lead the ritual and to pray are given titles such as “kam”, “dede”, “baba”; as for their prayers, they are called “alkish”, “hayirli”, “gulbank”. The subject of this paper is the tradition of praying in Turkish culture. The traditional structure in question, will be analysed through the basic components of the tradition, such as prayer texts, performers, functional dimension; thus, the historical journey of this tradition from the mythical period to the present day will be clarified together with the constant and variable elements.

Keywords: Prayer, alkish, gulbank, blessing.

ZUSAMMENFASSUNG

Gebete sind eine zu einer festen Komposition geronnene Ansammlung von Worten, die der Mensch ausspricht, um ein transzendentes Wesen mit der Bitte nach Zuflucht, Vergebung, und Schutz oder bestimmten Wünschen und Bitten anzurufen. Im türkischen Kulturkreis haben Gebete neben einer individuellen auch eine gesellschaftliche Dimension. Nämlich hat sich eine Tradition des gemeinsamen oder wechselseitigen Betens herausgebildet. Die gesellschaftliche Dimension von Gebeten ergibt sich aus ihrer Verwendung als Andachtstexte in kollektiven Ritualen und ihren Funktionen im Rahmen dieser Rituale. Die Befugnis, in solchen Ritualen ein Gebet zu sprechen, ist denjenigen vorbehalten, denen man theologische Autorität zuspricht. Ein Gebet, das von Personen mit theologischer Autorität gehalten wird, wird als Antwort auf eine direkt oder indirekt geäußerte Bitte gesprochen. Im türkischen Kulturkreis herrscht die Auffassung vor, dass Menschen mit theologischer Autorität mit spirituellen Kräften ausgestattet sind, die eine Gabe des Schöpfers sind. Die Gesamtheit dieser besonderen Kräfte, deren Ursprung man im Schöpfer selbst vermutet, wird *kut* ("Segen") genannt. Die Tatsache, dass Gebete von einer Person gesprochen werden, von der man glaubt, dass sie einen solchen Segen in sich trägt, gibt den Gläubigen das Gefühl, dass sie dank dieser stärkeren Brücke den Schöpfer mit ihren Anliegen erreichen können. Die spirituelle Kraft der Person, die das Gebet spricht, speist den Glauben, dass die im Gebet geäußerten Wünsche und Anliegen vom Schöpfer angenommen werden. In der türkischen Kultur wurden die Personen, die befugt sind, Gebete zu sprechen, im Laufe der Geschichte mit besonderen Begriffen bedacht. Gleiches gilt für ihre Gebete. So verlieh man denjenigen, die befugt waren, Rituale zu leiten und Gebete zu sprechen, Ehrentitel wie *kam*, *dede*, oder *baba*, während die von ihnen vorgetragenen Gebete als *alkış*, *hayırlı*, und *gülbank* bezeichnet wurden. Das Thema dieser Studie ist die Tradition des Betens in der türkischen Kultur. Die Auseinandersetzung mit dieser Tradition geschieht anhand ihrer grundlegenden Bestandteile. Dazu zählen die Gebetstexte, die Personen, die die Gebete ausführen und die Funktion von Gebeten. Auf diese Weise soll die historische Entwicklung der Gebetstradition samt ihrer konstanten und variablen Elemente vom mythischen Zeitalter bis in die Gegenwart dargestellt werden.

Schlüsselwörter: Gebet, *alkış*, *gülbank*, Segensgebet.

Giriş

Dua sözcüğünün anlamı, Türkçe Sözlük içerisinde “1. Yakarış. 2. Tanrı’ya yalvarma, yakarış için söylenen dini metin” şeklinde verilmiştir (2009: 573). Arapça kökenli bir sözcük olup çağırma, seslenmek gibi sözcüklerle ilişkili olan “dua” sözcüğünün tanımına ilişkin Şemsettin Sami tarafından hazırlanan Kâmûs-ı Türkî içerisinde şu ifadeler yer alır: “1. Cenâb-ı Hakk’a yalvarma, niyaz 2. Birinin iyiliği için Cenab-ı Hakk’a yalvarma” (2014: 479). Bir tasavvufî terim olarak da dua, yakarma, niyaz, dilek dileme, halini arz etme gibi anlamlara gelmekte olup “kulun Hakk’a yakarışı” şeklinde tarif edilir. Süleyman Uludağ tarafından hazırlanan “Tasavvuf Terimleri Sözlüğü” içerisinde duanın tanımı yapıldıktan sonra halkın duasının lisanla, zahitlerinkinin fiille, ariflerinkinin ise hâl diliyle olduğu ifade edilir (2012: 111).

Dua sözcüğüne karşılık, Türk lehçelerinde yer alan kelime kadrosu, Türkiye Türkçesinde: alkış, dua, dilek; Kırgız Türkçesinde: alkış, dua, dilek, bata; Kazak Türkçesinde: bata, dilek, dua, tilek; Azeri Türkçesinde: algış; Uygur Türkçesinde: alkış; Özbek Türkçesinde: alkış; Karaçay Malkarlarda: alğaş (Ercilasun, 1991: 190, 191) şeklindedir. Türk kültür dairesi çevresinde sözlü kültür içerisinde de dualar, önem taşıyan metinlerdir. Örneğin destan anlatıcıları, destan metninin içerisinde sık sık dualara yer verirler. Destana başlarken hakana, beye alkışta bulunan destancılar, destanı anlattığı süre içerisinde dinleyicilere yahut destan kahramanlarına dua etmek için de arasöz olarak anlatıya dâhil ettikleri istek ve dilek içerikli ifadelere başvururlar (Güzel, 2008: 441).

Teslimiyeti, inanmışlığı ve ümidi ifade eden dualar, kalıplaşmış sözlerle kutlamayı ve iyi dileklerde bulunmayı sağlar. Duaların kökeninde, belirli durumlara özgü söylenen kalıplaşmış ifadelerin sihirli bir gücü olduğu ve bu sözlerin tekrar edilmesinin kutsal güç/güçleri harekete geçireceği inancı yer alır (Çobanoğlu ve Çobanoğlu, 2015: 2). İbadetin özünü oluşturan dualar, herhangi bir toplumun dinî anlayış ve yaşantısı ile kültür ve medeniyetinin tespitinde önemli rol oynar. Dua sözleri, bir toplumun dini ve kültürel hayatının, beklentilerinin, dünya ve ahiret anlayışının temelini oluşturan sözlerdir (Polat, 2007: 428). Geleneksel toplumlarda dua vermek, bir tür hediyeleşme biçimidir. İlahi güçlere, tabiata ve insanlara yönelik karşılıklı olarak hediyeleşme, bir çeşit “kozmetik borç-alacak” hesaplaşmasıdır. Herkesin kendi alan ve sorumluluğunu bilerek davranmasını gerektiren bu karşılıklı ilişki, tarafların evren ve toplum içerisindeki koordinatlarına ve üzerlerine düşen kozmik borç-alacak miktarına göre

biçimlenir (Arslan, 2015: 108). Bu hediyeleşme, taraflardan biri olan insanın, sözü malzeme olarak kullandığı dualar aracılığıyla gerçekleştirilir.

Doğan Kaya tarafından yapılan tasnifte dualar, üç başlıkta toplanmış, 1. Tarihte ve edebî metinlerde dualar, 2. Tabiat olayları ile ilgili dualar, 3. Hayatla ilgili dualar şeklinde gruplandırılmıştır (2001: 6). Dualar, iyi dilek bildirmenin bir yolu olarak sözlü anlatım türleri içerisinde yer alan yapılardır. Dua etmek, insanlık tarihi kadar eski bir ihtiyaç olup tek Tanrılı dinlerden önce de insanın kendisinden üstün bir güce ulaşma ve onunla iletişime geçebilme noktasında başvurduğu yöntemler arasında yer alır. Meramın dil aracılığı ile iletilmesi esasına dayanan dualar, kutsal alan ile teması mümkün kılacağına inanılan tılsımlı sözler ile kurulur (Erdem Kük, 2021: 13). Türk kültür evreninde dua verme geleneği, dâhil olunan inanç dairelerindeki farklılaşmaya karşın, temel unsurların muhafaza edildiği, sistemli bir yapı arz eder. Bu sistemli yapıda, dua verme yetkisinin kimlerin elinde olduğundan duaların biçim ve içerik özelliklerine dek belirli kaidelere uygunluk gözetilmektedir. Toplu halde icra edilen ritüellerde ibadet metni olarak kullanılan dualar, teolojik temsil gücü olduğu görüşü üzerinde uzlaşılan kişilerce verilir.

Türk kültüründe, dua verme yetkisi olan kişiler ve verdikleri dualar, tarih boyunca özel terimlerle karşılanmıştır. Temel iskelet yapı ve işlevlerini muhafaza eden dualar, dâhil olunan inanç dairesine uygun içeriklerde kurularak kültüre özgü olma özelliklerini sürdürmüşlerdir. Eski Türk inancında kam/şaman tarafından verilen alkışların günümüzde Alevi-Bektaşî dede/babalarınca verilen gülbank metinlerinde varlıklarını sürdürdüğü ifade edilebilir. Şamanist döneme ait alkış metinleri ile Alevi-Bektaşî ritüellerinde kullanılan gülbank metinleri arasında çeşitli açılardan kurulan analogi, çalışmamızın hareket noktasını teşkil etmektedir. Bu doğrultuda çalışmamızda, Türk kültüründe dua verme geleneği; alkış ve gülbank terimlerinin analizi, yapı ve içerik ortaklıkları, icracı kadro, işlevsel boyut gibi geleneği oluşturan temel bileşenler üzerinden ele alınacaktır.

Alkış Nedir?

“Alkış”, Divânü Lugâtî't-Türk'te maddebaşı olarak yer almakta ve Kaşgarlı Mahmud tarafından anlamı şu şekilde verilmektedir: “Dua etme, öğme, birinin iyiliklerini sayma. “Ol begge alkış berdi=O beyi öğdü”, “Yalavaçka alkış bergil=Yalavaç Muhammede salavat getir”.” (DLT, 2013: 97). Önemli geçiş dönemi eserleri arasında yer alan Kutadgu Bilig'te alkış, “övme, alkışlama, dua” anlamlarında, dua ise Allah'a

yalvarma, yakarma, niyaz gibi anlamlarda kullanılmış ve dua sözcüğü “dua kıl-”, “duaçı bol-”, “dua birle-”, “dua teg-” gibi biçimlerde çekimlenmiştir (Arat, 1979: 18, 135; Kıymaz, 2014: 1631).

Tuncer Gülensoy tarafından *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* adlı çalışma içerisinde “alkış” sözcüğüne iki ayrı maddebaşı olarak yer verilmiştir. Bu maddelerden ilkinde alkışın eski Türkçe’de “alkışlamak” sözcüğünün fiil kökü olan “alka-”ya “-ş” ekinin eklenmesi ile oluşmuş bir sözcük olduğu ifade edilir ve anlamı “bir şeyin beğenildiğini anlatmak için el çırpma” olarak verilir. İkinci maddede ise alkış, “hayırdua, kargış karşıtı” şeklinde açıklanarak sözcüğün kökeninin Eski Türkçe’deki “alka-,alkı-“ yani “övmek” filine dayandığı ifade edilmiş ve etimolojik çözümlemesi: ALK (>g)I(>a)Ş(>s) şeklinde yapılmıştır (Gülensoy, 2007: 66-67).

Sami Akalın, ilkel duaların sihir ve büyü uygulaması olarak başladığını, iyi dileklerin bildirilmesinin “alkış”, kötü dileklerin sıralanmasının ise “kargış” sözcükleriyle karşılandığını ifade eder. İyi dileklerin Tanrı katında kabul görmesi için adak, kurban, oruç, tapınma yollarına gidilmiş; alkış-kargış-adak ve ant arasında ilişki kurulmuştur. İlkel insandan uygar insana ulaşıncaya dek insanların kabul ettiği otoriteler: doğa güçleri, totem, şaman, ata ruhları, hükümdar, Tanrılar, tek Tanrı, kutsal kitap, eren-evliya-azizler şeklinde sıralanabilir. Dua esnasında geliştirilen tutum ve davranışlar ise: el açmak, el kavuşturmak, elleri çapraz tutmak, diz çökmek, yere kapanmak gibi biçimlenmiş olup bu tip tutum ve davranışlar zamanla kutsal otoriteye bağlılık ve uyum anlamları taşımaya başlamıştır (1990: 30).

Günümüze ulaşan en eski alkış, Asya Hunlarına (Hiunh) ait olup M.S. 328 tarihlidir. Çin eski hanedan yıllıklarında yer alan bu duada hükümdar Şan-yu terk edilmiş bir şehre girerken ellerini havaya kaldırıp başını eğerek ve “Ey Gök! Bana onu verdiğin için teşekkür ederim!” şeklinde bağırır (Roux, 1994: 196). Gök ile kast edilenin Kök Tengri olduğu açıktır. Oğuzlar’da dini önderlerin şölenlerde toplanarak ellerini hep birlikte göğe kaldırıp dua ettikleri ve onlar tarafından sarf edilen alkış ve kargışların kabul olunacağına inanıldığı bilinmektedir (Gökalp, 1976: 63). Aynı zamanda siyasi lider statüsünde de olan bu önderlerin dışında törenlerde şair, kâhın, sihirbaz ve büyücü olma özelliklerini aynı anda barındırması ile bir din adamı olma özelliği gösteren kamlar, dilek ve duaların iletilmesi noktasında aracı konumundadır. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* adlı eserinde kamların dinî törenlerde okudukları duaları tespit etmenin güçlüğüne dikkat çekmiş, bunun gerekçesini de kamların bu dua ve

ilahileri vect halinde iken irticalen söylemeleri, söyledikten sonra da unutmaları olarak verir. Kamın okuduğu dualar, ilahiler ve efsunlar ruhların ilhamına bağlıdır. Kamlar, selefleri tarafından daha önce okunan duaları da ezberlemek zorunda değildir. Şaman, koruyucu ruhlar tarafından kendisine takdim edilen ilham doğrultusunda töreni yönetir ve cezbeyle kapılmış şekilde dua eder. Dolayısıyla çeşitli olay, durum yahut ihtiyaçlar karşısında edilen dua, ritüelin yöneticisi konumunda olan şamanın imzasını taşır (1986: 31, 120).

Gülbank Nedir?

L. Sami Akalın, “gülbank” terimini, “Alkış” üst başlığı altında, alkış türleri içerisinde, İslâm dininde yer alan dualar kapsamında ele alarak dinî törenlerde ve savaş saldırılarında topluca ve yüksek sesle okunan düzenli dualar için kullanılan bir sözcük olduğunu kaydeder ve “gülbank-ı tevhid”, “gülbank-i cünûd”, “gülbank-ı bülbülân” tamlamalarına Osmanlı Türkçesinde rastlandığına dikkat çeker (1990: 45-46). Akalın, “alkış” sözcüğünü genel anlamıyla “iyi dilek bildiren söz” olarak tanımlamış, gülbangi da bir alkış türü olarak değerlendirmiştir.

Gülbanklar, yapılacak işin hayırlı, uğurlu olması veya sağlık, esenlik, başarı dilemek için Allah’a yakarmayı sağlayan, kalıplaşmış bir ifade tarzında kurulurlar. Osmanlı toplum hayatında çeşitli toplantıların yanında çeşitli tarikat ayinlerinde okunurlar. Tarikat yapısına göre farklılaşan gülbank metinlerinin en belirgin özelliği, iç kafiyeler ve seciler bakımında zengin olmaları dolayısıyla belirli bir eda ile yüksek sesle okunmaya elverişli, melodik yapıda olmalarıdır. Tasavvuf geleneği içerisinde gülbanklar, herhangi bir işin tamamlanmasının ardından gülbank çekmekle görevli kişi tarafından söylenir (Uzun, 1996: 233). Gülbanklar, Türk tasavvuf geleneğinin farklı şubelerini teşkil eden Bektaşî, Kalenderî, Halvetî ve Mevlevî tarikatlarının tamamının ritüel yapılarında karşımıza çıkar. Her şube, ritüel bağlamlarında kullanılan gülbankları, kendi teolojik alan kurgusuna uygun kodlamalarla donatmıştır. Dolayısıyla söz konusu tasavvuf şubelerinin tasavvufî arka planları ortak olsa da gülbank metinleri, çeşitli açılardan birbirlerinden farklılıklar gösterir. Gülbanklar, daha çok Alevî-Bektaşî inanç sistemi ile özdeşleşmiş, günümüzde de söz konusu inanç zümresine ait ritüellerde ibadet metni olarak kullanılan yapılardır.

Çeşitli amatör yahut profesyonel araştırmacıların gülbangın neliğine ilişkin ortaya koydukları görüşler değerlendirildiğinde¹, hemen hepsindeki tutarsızlıklar göze çarpmaktadır. Adlandırma bahsinde dahi standartlaşmanın olmadığı gülbankların değerlendirilmesiyle ilgili sorunların bağlam kavramının gözardı edilmesiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Gülbankların dolaşımının sözlü kültür içerisinde devam etmesi ve sözlü şekilde kompoze edilmeleri dolayısıyla irtical kurgunun beraberinde getirdiği sıkıntılar, söz konusu örneklerin isimlendirilmesi ve tasnifi noktasında problemlere sebep olmaktadır. Gülbangın neliğinin tayini noktasında, ritüelik bir terim olma özelliğinin altı çizilerek parçası olduğu teolojik iletişim bağlamına vurgu yapılması, daha doğru bir tanım yapılmasını sağlayabilir. Bu doğrultuda, mevcut tanımlar da göz önünde bulundurularak, gülbank tanımının şu şekilde yapılması mümkündür: Alevi-Bektaşî inanç önderleri tarafından ritüel bağlamlarında istek ve dileklerin Tanrı'ya ulaştırılması amacıyla icra edilen; genellikle doğrudan yahut dolaylı biçimde söz ya da eylemle iletilen bir talebe karşılık söylenen; iyi dilek sunma, kut kazandırma, hayır dileme gibi amaçlarla kurulan; ritüel yapılarına göre içeriği değişebilen²; nazma yaklaşan sistemli bir yapı üzerine inşa edilen; ahenkli ve ritmik bir söyleyişe sahip hayır dua metinleridir (Erdem Kük, 2021: 32).

Yusuf Ziya Yörükân, daha ziyade Tahtacılar arasında “hayırlı” şeklinde anılan gülbankların yalnızca “ocaklılar” tarafından bilindiğini ve dua verme yetkisinin onlara mahsus olduğunu ifade eder. Yörükân'ın belirttiğine göre, düşkün ilan edilen bir kimsenin ceme tekrar girebilmesinin yolu, dededen gülbank almaktan geçer (2015: 247). Gülbanklar, Alevi-Bektaşî inancında, zikreden kişinin itikadî gücü oranında tılsım barındıran dualardır. Dinî açıdan temsil gücü olan inanç önderleri, “ağzı dualı” kimselerdir ve doğru sözleri söylemek suretiyle sağaltım gerçekleştirebileceklerine de inanılır. Bu inanış, Velayetnâme’de Hacı Bektaş Veli’nin dünyaya gelişinin okunan dualar ve gülbanklar sayesinde gerçekleştiğine ilişkin anlatmada da karşımıza çıkar. Çocuk sahibi olamayan Sultan İbrahim, çare bulmak için din büyüklerine danışır. Onların önerisi şu şekilde olur: “Sultanım bu şehirde ne kadar âlim, kâmil, hâfız,

1 Farklı gülbank tanımları ve bu tanımlardaki tutarsızlıklarla ilgili olarak bk. Ersal ve Ersöz, 2013; Erdem Kük, 2021.

2 Ritüelik işlevlerine göre yapılan gülbank tasnifinde Alevi-Bektaşî gülbankları tarafımızca, “cem ritüelleri merkezi gülbanklar” ve “geçiş dönemleri merkezli oluşan gülbanklar” şeklinde tasnif edilmiştir. “Cem Ritüelleri Merkezli Gülbanklar” ise kendi içerisinde “Hizmet Gülbankları” ve “Hizmet Erkânları Dışında Söylenen Gülbanklar” olarak ikiye ayrılmış; cem ritüellerinin içeriğine göre farklılaşan gülbank türleri de toplama ilave edilmiştir. Gülbank tasnifi ve örnekleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Erdem Kük, 2021.

derviş, fakara ve miskin varsa hepsini bir araya getirelim. Büyük bir meclis olsun. Âlimler ve hafızlar Kur'an; dervişler ve fakaralar gülbeng duası okusunlar. Ümit edilir ki Hak Te'ala kabul edip bit avlat verir. Çaremiz budur." (2014: 74).

Malinowski, *Büyük, Bilim ve Din* adlı eserinde, inancı cisimlendiren kurumlar ve töreler dışında, inançla benzer bir ilişkisi olan önemli bir diğer etkenin de inanç mensuplarının inanç nesnesi karşısındaki genel davranışları olduğunu ifade eder ve sosyal düşüncelerin davranışta dile gelen duygu içerikli unsurlara bağlı olup bunlarla karakterize olduğunu belirtir (2014: 287, 295). İnanç nesnesi olarak merkeze gülbangı koyduğumuzda, çeşitli zümre ve tarikat üyelerinin söz konusu inanç nesnesi karşısındaki tepkileri genellikle saygı içeriklidir. Ortaya konulan müşterek tepki, gülbangların inanç nesnesi olarak üzerinde uzlaşılan bir yapı olduğunun göstergesidir. Nesnel bir forma dönüşmüş olma özelliği gösteren ve inancı şifrelemesi dolayısıyla sembolik bir yapı arz eden gülbanglar, ortak kodların müşahhas bir zeminde ifadesini mümkün kılar (Erdem Kük, 2021: 34).

Akı ve Gülbanglarda Ortak İcracı Tipolojisi

Kültürel belleğin özel taşıyıcıları vardır. Uzmanlaşmış kültür taşıyıcısı konumunda olan bu kişiler tarih boyunca, şaman, ozan, rahip, yazar, filozof gibi farklı misyonlar yüklenmişlerdir. Anlamın gündelik biçiminin dışına taşınması ve kültürel belleğin muhafaza edilmesi, bu misyonun yüklediği kişilerin sorumluluklarının gereğidir. Burada insan belleği, yazının bir ön biçimi olarak "veri taşıyıcısı" şeklinde kullanılır. Bu bilgiden özellikle ritik bilginin aktarılmasında faydalanılır (Assmann 2015: 63). Alevi-Bektaşî inanç önderi statüsündeki dedeler, inanç dairesinin temel kodlamaları uyarınca kutsal bir soydan geldiğine, bu sebeple de ilahi bir kut taşıdığına inanılan kişilerdir. İlahi anlamda kişiye bahşedilen kut, yaradılışın doğası gereği insanın kaderini tayin ederek bu kuttan bir pay ayırma gerekliliğini doğurur (Arslan, 2015: 108). Buradan hareketle, inanç önderlerinin gülbang vererek kendilerine bahşedilen kutun bölüşülmesini ve sahip oldukları kut ile profan insanın temas edemeyeceği ilahi alana teması hedeflediği ifade edilebilir. Alevi-Bektaşîlikte inanç önderi statüsündeki kişiler, uzmanlaşmış gelenek taşıyıcıları konumundadır ve profan yaşantıyı kutsala ilişkin bir tecrübeye dönüştürme noktasında muktedir olma özelliği gösterirler (Erdem Kük, 2021: 239).

Türklerin teolojik alana ilişkin tasarımlarında, değişen inanç dairelerine karşın değişmeyen unsurların başında, “kut” inancı³ gelir. Dâhil olunan inanç dairelerinin değişmesiyle kutsal kabulleri ve ibadet şekilleri gibi dini yaşama biçimlerini belirleyen unsurların farklılaşması kaçınılmaz olmuştur. Ancak, büyük oranda “geleneksel dünya görüşü”⁴ tarafından tayin edilen teolojik kurgu, inanç sistemleri değişse de temelde insanı, evreni ve yaratıcıyı içine alan, karakteristik bir sistem önermesidir. Bu kurgu, mitik kavrayış kaynaklı olup yaratılış ve varoluşa ilişkin millet düzeyinde geçerli yanıtları olan bir toplama işaret eder. Dolayısıyla, dâhil olunan her inanç sistemi, kaçınılmaz biçimde geleneksel dünya görüşünün teolojik alana ilişkin kabul ve cevapları ile harmanlanarak yorumlanmıştır. Türklerde, yaratıcıya ait kutun belirli insanlar ve çeşitli tabiat unsurlarıyla paylaşılmasına ilişkin kabuller, değişen dinler karşısında muhafaza edilen teolojik tasarım öğeleri arasında yer almıştır. Türklerin sosyo-kültürel yaşantısında dualar her dönemde, Tanrı’nın sahip olduğu kuttan nasibini aldığına inanılan kişilerce icra edildiklerinde “hayır dua” niteliğine bürünmüş ve “hayır dua” alınmasıyla istek ve dileklerin kabulünün mümkün olabileceğine inanılmıştır (Erdem Kük, 2021: 27).

Araştırmacılar tarafından, bütün milletlerin ilk devirlerinde olduğu gibi, eski Türklerde de dinî merasimlere ait temsiller bulunduğuna işaret edilmektedir. Dinî muhtevalarını uzun süre muhafaza ettiği bilinen bu temsiller, tertip edilme amaçlarına uygun olarak “şeylan”, “sığır” ve “yuğ” şeklinde isimlendirilmiştir. Eski Türklerde hayatın biçimlenmesinde son derece önemli ve etkili olan bu ayinlerde şairin ve şairin yeri de büyüktür. Büyücülük dininin hakim olduğu dönemde din adamı statüsü de bulunan şair, bu törenlerin yönetiminden sorumlu kişidir. Törecilik inancında dinî misyonunu kaybeden şair, bu törenlerde yer almaya devam etmiş ancak “sihirbaz, büyücü, bakıcı” gibi isimlerle anılarak “sihirbazâne” şairler tanzim etmiştir. Sonraki süreçte içtimaî işbölümüne gidilmesi neticesinde şair ruhanî gücünü tamamen yitirerek bu törenlerden çekilmiştir. Şairin bu törenlerdeki misyonu da şair tipolojisindeki evrilme sürecine paralel olarak değişim göstermiştir. Şeylanlardaki kasideler,

3 “Kut”, insan kaynaklı olmayan özel bir gücü tarif etmekte kullanılan bir kavramdır. Türk tarih ve edebiyatının ilk yazılı metinlerinde de varlığına rastlanılan bir sözcük olan kut, “servet”, “şans”, “güç” gibi anlamlara gelmektedir (Roux, 2012: 90).

4 Geleneksel dünya görüşü, söze, harekete ve nesneye dayalı kültürel tür ve şekillerin tamamını içeren her türlü halkbilimsel dışı vurum formunun bireyler tarafından kabullenilişinin zeminini oluşturan halk felsefesidir. Geleneksel formların toplum tarafından sosyal olarak “kabul edilir” ve “anamlı” hale dönüşmesi süreci, doğrudan doğruya geleneksel dünya görüşüyle ilgilidir. Geleneksel dünya görüşü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Çobanoğlu, 2000: 12-14.

sığırlardaki destanlar ve yuğlardaki mersiyeler başlangıçta dinî bir mahiyeti olan ve ibadet edilen mabutlara özgü birer ilahî niteliğindedir. Daha sonra dinî-sihirbazâne mahiyete bürünen bu şiirler, zamanla tamamen din dışı kalmıştır (Köprülü, 2012: 128, 83, 88, 106).

Eski Türk inancında, “hayır dua” vermek, kamın sorumluluk alanı içerisindedir. Kam, yalnızca insanları değil, mekânları, nesnelere ve tabiat unsurlarını da dualamakta, kötü ve düzensiz olanın yerine iyi ve hayırlı olanı dilemekle kozmosun inşasına katkıda bulunmaktadır. Kam, tabiat olaylarından geçiş dönemlerine dek karşılaşılan her türlü durumda kutsalla iletişime geçmesi noktasında başvurulan kişi niteliğindedir. Bununla birlikte, kam alkışlarına, gündelik hayat içerisinde de kutsiyet atfedilen kimi unsurların korunması ve saklanması için başvurulur. Şamanizmde manevî unsurlar çok gelişmiştir ve şamana ayrılan rol yalnızca ritüelle sınırlı değildir. Şaman, nazım diline sahiptir ve bu yola dünyanın şeklini oluşturduğuna inanılır. Zira nazım metinlerinin yaratıcıları, dünyanın kelam yaratıcılarıdır. Şaman metinlerindeki yüksek nazım örneklerinde anlaşılmasız ifadeler ve ağdalı sözcükler de yer alabilir (Sagalayev ve Oktyabrskaya, 2013: 122).

Dualama işleminin yalnızca kam tarafından yapılabilmesi, meramı kutsala ulaştırma noktasında muktedir olan tek kişinin yine kam olması, kutsala aracıyla ulaşıldığının göstergesidir. Aracılık misyonu yüklenecek bu kişinin sıradan insanlarda rastlanmayan birtakım özelliklerle donatılmış olması elzemdir. Bir dinî sisteme değil daha ziyade bir yöneme tekabül eden Şamanizm’de Tanrı Ülgen’in yanında gündelik yahut daha küçük ölçekte taleplerin iletildiği ruhlar mevcuttur. Bu ruhlar, belirli gereksinimlerin muhatabı konumundadır. Örneğin Yakutlar, çocuk sahibi olmak için Ayısı’ta dua ederler. Ayısı ile bereket ve refahın sağlayıcısı olan dışı ruhlar zümresinin tamamına işaret edilir (İnan, 1986: 37).

Gülbankların icrasında da tıpkı alkışlardaki gibi, hakkında talepte bulunulan kişi ile talebin iletileceği “kutsal güç” arasında bir aracının yer alması durumu söz konusudur. Bu aracı, Alevi-Bektaşî inanç önderi statüsünde olan dedelerdir. Tanrı’ya yakarışın temsil gücü üzerinde uzlaşılan bir kimse aracılığıyla yapıyor olması, Alevi-Bektaşî inanç sistemi ile eski Türk inanç sistemi arasında analogi kurulabileceğinin göstergesidir. Şamanist yöntemde de kam, şaman şeklinde adlandırılan kimseler aracılığıyla iyi ya da kötü ruhlarla iletişime geçildiği bilinmektedir. Özellikle diğerlerinden daha güçlü ve daha büyük ruhlarla kurulacak iletişimde, sıradan olmayan, kutsalın bilgisiyyle donatılmış bir kimsenin yardımına başvurulur. Gülbankların icracısı da temsil

gücü barındıran bir kimse olmak durumundadır ve bu konuda Alevi-Bektaşî inanç evreninde, dedelik kurumuna başvurulur. Dolayısıyla gülbanklar, kutsanma talebinin kut taşıdığına inanılan inanç önderleri aracılığı ile Tanrı'ya iletilmesinin sağlayıcısı olan dua metinleridir. Cem ritüelleri başta olmak üzere, inanç önderinin katılımı ve yönlendirmesi ile gerçekleştirilen tüm Alevi-Bektaşî ritüellerinde, gülbankların varlığına başvurulduğu tespit edilmiştir (Erdem Kük, 2021: 261-262).

“Mito-ritüel geleneğin merkez karakteri olan yönetici, dünya düzen ve ahenginin esasını oluşturmaktadır. Gerekliği zaman o, bozulan dengeyi yeniden düzeltir. Onun bütün hareketleri var olan düzenin bozulmazlığının ifadesidir.” (Sagalayev ve Oktyabrskaya, 2013: 86). Bu noktada, kamlık ve dedelik kurumları, bilge tipolojisinin görünümleri arasında kabul edilebilir. Bilge kişinin çağına, içinde yer aldığı toplumsal dokuya ve yetiştiği kültüre bağlı olarak, asıl kaynaktaki teolojik-mistik ilkelerin farklı yorumlanışına dayanan algılama ve adlandırma biçimlerinin olduğundan hareketle, kamlığın ve dedeliğin de bu algılama ve adlandırma biçimleri arasında yer aldığı ifade edilebilir. Kam ve dede tipolojileri, tarihsel ve dünyevî olmakla birlikte, kutsal bir arka plana bağlıdır. Dedelik, tarihten gelen kutsal arka planın kendi zamanındaki halkasına eklenmektir. “Söz” ile teolojik kökene referans veren dede, tarihteki tasarımı yineleyerek, bugüne taşır. Geleneği koruyan ve kuran bir fail olarak dede, teolojik bağlantıyla toplum sahnesine çıkar ancak icrasını akıl düzenine uygun hâle getirerek bilgece bir varoluş tasarımı sunar (Köktürk, 2015: 123-144). Dedenin tarihteki tasarımı kamdır ve dedelik kurumunun kut taşıma, teolojik temsil gücüne sahip olma, ritüel yönetimi, kan bağı gütmeye gibi unsurları, kamlık kurumundan devraldığı ifade edilebilir.

Alkışlar ile Gülbanklarda Biçim ve İçerik Benzerlikleri

Çeşitli araştırmacıların Türk kültür evreninin farklı dinlerin etkisi altındaki dua geleneklerine ilişkin görüşleri birlikte değerlendirildiğinde, inanç dairelerindeki farklılaşmaya karşın alkış geleneğinin varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Üstün güç/güçlerden yardım talep etme, kutu paylaşma, profan bir anı kutsal kılma, iyi dilek bildirme gibi gerekçelerle, efsunlu sözlerden müteşekkil olan duaların varlığına başvurulmuş; baş edilemeyen olay ve durumların ortaya çıkardığı kaosu uygun söz ve ifadelerle kozmosa dönüştürülmesinin mümkün kılınabileceği inancı her dönemde mevcut olmuştur. Farklı inanç öğretilerinin kaidelerine uygun olarak öncelenen kutsallarda ve kabullerde başkalaşmalar görülmekle birlikte; Türk kültüründe alkış, dua ve yakarış sözleri her dönemde sanatsal içerik barındıran, estetik yapılar olarak

kurulmuştur. Günlük hayatta kullanılan dilin ancak profan dünya içerisindeki iletişimin kurulmasında kullanılabileceğinden hareket eden Türk halk muhayyilesi, kutsal alanla iletişime geçme noktasında sanatsal özellikler barındıran, şiirsel bir dil kullanmayı tercih etmiştir (Erdem Kük, 2021: 27). Alkışlar ve gülbanklar da kutsal alan ile iletişime geçme noktasında, kutsama, iyi dilek bildirme, hayır dileme gibi yöntemlerle, Tanrı katında sözünün daha geçerli olduğuna ikna olunan inanç önderleri tarafından verilen efsunlu sözlerdir.

Boratav, Türk halkının Arapça duaların yanına kendi dilinde, çok sayıda söz sanatıyla donatılmış ve böylelikle etkili söyleyiş özellikleri gösteren yapıtlar ilave ettiğini kaydeder. Boratav'a göre Türkçe kurulan duaları oluşturan ifadelerin büyük çoğunluğu, halk kültürünü benimsemiş ve yaratıcı inanç önderlerinin eserleri olmalarının yanında, Türklerin Müslüman olmadan önceki inanç sistemlerinin etkilerini de barındırıyor olmaları dolayısı ile dikkat çeken unsurlardır (2013: 148). Türk kültüründe dua edilirken bugün hâlâ ellerin ve çenenin yukarı kaldırılması ve gözlerle göğün derinliklerine bakılarak dua edilmesi, Göktanrı inancının bakiyesi olarak yaşatılan bir davranış olarak değerlendirilebilir (Kaya, 2001: 5).

Sözlü ve yazılı kaynaklarda halk ozanları tarafından tanzim edilen çok sayıda alkış ve duaya rastlanır. Bu duaların belirli bir form içerisinde söylendiğine dikkat çeken Bahaeddin Ögel, bunu Türk halk düşüncesinin belirli bir mantık sistemi içerisinde gelişmiş olmasıyla açıklar (2001: 732). Alkış ve gülbank metinleri birlikte değerlendirildiğinde, her iki dua türünde de değişmez bir yapısal iskeletin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu yapısal iskelete, özellikle başlangıç ve sonuç kısımlarında çeşitli formel yapıların eklenmesiyle oluşan gülbanklar, alkışlara göre daha sistemlidir. Alkışların erken dönem formları olmalarından hareketle metinlerin zaman içerisinde daha sistemli bir hâl aldığı söylenebilir. Gülbanklardaki formel ifadeleri göz önünde bulundurmayıp metinlerin ana gövdeleri üzerinden değerlendirdiğimizde, alkış ve gülbank metinlerinin ortak yapısal kısımları: kutsalların selamlandığı başlangıç kısmı, istek ve dileklerin iletildiği dua kısmı ve kabul talebinin iletildiği sonuç kısmı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Kutsalları Selamlama

İki farklı inanç sisteminin ibadet metinleri olan alkış ve gülbanklar birlikte değerlendirildiğinde, gülbanklarda karşımıza çıkan “Allah Allah!”, “Bismişah Allah

Allah!” şeklindeki formel yapıdan sonraki kısımların alkışlarla benzer bir yapısal kurgu ile ilerlediği tespit edilmiştir. Her iki dua yapısının da girişinde, inanç sistemlerine ait kutsalların selamlandığı bir kısım yer alır. Alkışlar, Ülgen başta olmak üzere çeşitli ak iyelerin selamlandığı bir giriş kısmıyla başlar. Aşağıda nakledeceğimiz alkış, Tanrı Ülgen’e methiyelerle selam edilerek başlamaktadır:

“Üç merdivenle çıkılan,
Üç sürünün sahibi, Tanrı Bay Ülgen!
Önümden beliren mavi yokuş,
Kendini gösteren mavi gök,
Hızda yuvarlanan mavi bulut,
Ulaşılmaz mavi gök!
Erişilmez ak gök!
Sudan bir yıl uzaktaki yer!
Üç kez ululanan Ülgen Ata!
Aydın kenarları onun için parlar,
Atın toynağını o kullanır.
Sensin, Ülgen, çevremizde dolanan
Tüm insanları yaratan.
Sen, hepimize sürüler veren Ülgen,
Bizî sıkıntıda bırakma!
Kötü’ye direnmemizi sağla,
Bizî Körmös’ü gösterme,
Bizî onun eline teslim etme!
Sen ki yıldızlı göğü döndürüyorsun,
Binlerce bin defa,
Benim günablarımı cezalandırma!” (Eliade, 2006: 223-229)

Bilindiği üzere, Türklerin eski inanç sistemi içerisinde günlük yaşamda kutsalın desteğini almanın sağlayıcısı olan iyeler mevcuttur. Çeşitli görev ve sorumluluk alanları olduğuna inanılan bu iyeler de çeşitli güçlükler karşısında dua edilerek iletişime geçilen, güçlerine başvurulmuş kutsallar arasında yer alırlar. Aşağıda iki farklı alkış metninin başlangıcında, ak iyelerin selamlanmasıyla duaya başlandığı görülmektedir.

“İnsanların sahibi KayraKan⁵!” (Potapov, 2012: 215)

“Kayra Kann, Kayra Kan!

Alas, Alas, Alas!” (Radloff, 1954: 9)

Gülbankların başlangıç formellerinden sonraki kısımlarında da genellikle Alevi-Bektaşî teolojisindeki inanç hiyerarşisine uygun olarak Hak, Muhammed, Ali, Üçler, Kırklar, Yediler gibi kutsal kabul edilen şahıs ve gruplar sıralanarak selamlanır. Böylelikle duaya, ortak inanç kodlarına uygun isimler zikredilerek başlanmış ve ritüelde hazır bulunan herkes adına kutsallar selamlanmış olur.

“Allah Allah! Allah bir, Muhammed Ali! Hünekâr Hacı Bektaş Veli! Bi nur-u Hüda, Muhammed Mustafa, Aliyyel Murtaza, Hasan-ı Müşteba, Hüseyin-i Deşt-i Kerbela...” (Erdem Kük, 2021: 162).

“Allah Allah, Allah Muhammed Ali, Hünekâr Hacı Bektaş Veli. Bi nur-u Hüda, Muhammed Mustafa, Aliyyel Murtaza, carı Selman, mülk-ü Süleyman, kör ola Mervan!...” (Erdem Kük, 2021: 162).

İnanç önderleri, kimi zaman giriş kısmında, sıralanan formel yapıların yanı sıra hitap edatlarını da kullanmaktadırlar. Özellikle cemdeki temel hizmetler dışında kalan bireysel dua taleplerinde, rahatlık amaçlı yapılan dualarda, cemdeki halkın duaya katılmaya davet edilmesinde ya da canların uyarılarak dikkatlerinin dua üzerine yönelmesi istendiğinde “Allah Allah ayn-i cem erenleri”, “eyvallah erenler”, “erenler”, “eyvallah canlar”, “Hü” gibi hitaplar gülbank girişlerine yer alabilmektedir (Ersal ve Ersöz, 2013: 57). Alkışların giriş kısmında da seslenme edatlarıyla, dua aracılığıyla ulaşılmak istenen kutsal güce seslenme söz konusudur:

“Ey mukaddes ve geniş Altayın yargı (hüküm) yeri! Durmadan kısmet veren Altay! Bizî yıpratmamak için hüküm veren Altay! Saçları ağarmış ibtiyarlarımızıza istirahat sağlıyan Altay!... Yer ve denizler yaratıldığı zaman ata babalarımızın takdis ettiği ve taptığı Altay!” (İnan, 1986: 51).

5 Av iyisi, çeşitli Türk boyları tarafından kutsallığına inanılan ve av hamisi olarak kabul edilen figürler arasındadır. “Kanım” adı verilen av iyisi, iki başlı ağaçtan, bir başından at tüyünden sakal taşıyan bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Avcılar, ava giderken Kanım’ın tasvirini de yanlarında götürür ve her gün onu beslerler. Avcılar tarafından Kanım ile iletişime geçerken söylenen şarkıda, av iyisi ile ağaç arasında özdeşim kurularak dileklerde bulunulduğu görülür (Potapov, 2012: 215).

2. İstek ve dilekler

Alkış ve gülbank yapılarında ortak olarak yer alan bir diğer kısım, istek ve dileklerin iletildiği kısımdır. Duanın esasını teşkil ettiğini ifade edebileceğimiz bu kısım, giriş kısmından sonra yer alır. Çeşitlenmenin yoğun olabileceği bu kısımda, duanın verilme nedeni ve talepler sıralanır. Aşağıdaki alkış örneğinin dua kısmında, istek ve dileklerin sıralandığını görmek mümkündür:

*“Dağlık yere asa (destek) olsun,
Taşlı yerde dayanak olsun,
Dallı ağaç altında yoldaş olsun.*

*Köklü, dallı, ağaç güzel olsun,
Sağ elime asa olsun*

Sol elime dayanak olsun,” (Potapov, 2012: 215)

Gülbankların “dua” kısımlarında genellikle dilek-istek kipi eki olan “-a/-e” ekiyle çekimlenmiş fiiller yer alır. İstek kipiyle çekimlenmiş fiiller, anlamsal olarak, gerçekleşmesi istenen, beklenen istek ve dilekleri bildirme amacına hizmet ederek gülbankların iyi niyet belirtmeye yönelik içeriğine uygun olmaları dolayısıyla seçilmiş birimlerdir:

“Bismışab Allah Allah! Dolularımız dolu ola! İçene aşk, içirene delil ola. İçtiğimiz dolular aşk-ı ilâhî ola! İçtiğimiz dolular Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar, erenler, evliyalar için içilmiş ola! İçenlere belâl, içirenlere delil ola. Nefesler aşk ola. Gerçeğe Hü!” (Erdem Kük, 2021: 163).

Alevi-Bektaşî gülbanklarında dilek-istek kipi ekinin dışında, alkışlarda kullanıldığı tespit edilen “-sın” emir kipi eki de kullanılmaktadır. Gülbanklarda, dilek-istek kipi eki gibi emir kipi eki de üçüncü teklik kişi eki ile çekimlenir:

“Yüzün ak olsun, özün pak olsun, sözün Hak olsun. Pirlar içerisinde pir Selman-ı Pak yar, yardımcın olsun. Dileğini, muradını hâsıl eylesin. Yolunu yolsuzca uğratmasın. Uğrunu pirsizce düşürmesin. Kazadan, beladan, görünür görünmez bütün afetlerden hüfz-ı ima eylesin. Bercemal, Muhammed Kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali’yi pir bilip Ehl-i beytine verelim salavat. Gerçeğin demine Hü, mümine ya Ali!” (Erdem Kük, 2021: 176)

Kadim Türk kültüründe bir ruhu olduğuna ve evrenin merkezi olduğuna inanılan ağaca, geçmişte olduğu gibi bugün de dua edilmekte; kutsal sözler aracılığıyla ağacın varlığı selamlanmaktadır. Uğruna kurban töreni tanzim edilen ağaçların

dahi mevcut olduğu eski Türk inancında, ağaca kurban sunulurken edilen duaları şöyle örneklendirmek mümkündür: “Altın yapraklı mübarek kayın, / Sekiz gölgeli mukaddes kayın, / Dokuz köklü, altın yapraklı bay kayın, / Ey mübarek kayın ağacı, sana kara yanaklı / Al kuzu kurban ediyorum.” (İnan, 1976: 39). Alevi-Bektaşî inancında da Tahtacı Alevileri tarafından ağaç kesilmeden önce okunmak üzere tertip edilen dualar mevcuttur. “Ağaç kesme gülbangı” şeklinde adlandırılan bu dualar, inanç sisteminde bir kült halinde yer alan ağacın ulu varlığına sığınmaya dönük ifadeler barındırmaktadır: “*Beni bu dağlarda kazılardan, belalardan koru. Kazıncımı kabul eyle. Haram lokma hanemize girmesin. Kötüye, uğursuzca yoldaşlık etme. Yolumuz doğruluk yolu olsun. Doğanın bütün nimetlerine aşk ile!*” (Erdem Kük, 2021: 55-56).

Radloff tarafından derlenen aşağıdaki dua metni de Şamanist döneme ait bir metindir. Duanın kurucu unsurlarından olan kendini soylu yahut güçlü bir soyla ilişkilendirme, kutsal tarih inşası, ortak kutsalların varlığından faydalanma gibi unsurlar; görüleceği gibi yalnızca o dönemde yer almamaktadır. Tarih boyunca ilkel inanış formlarından semavi dinlere varana dek kutsala temas etme noktasında başvurulan büyümlü kelamın bileşenleri değişmemiş, varlığını korumuştur (Erdem Kük, 2021: 21):

*“Asil kişinin torunuyum!
Sedir ağacının köküyüm,
Abu Tobu diye çağırdım,
Ongustay Kuldurak diye çağırdım,
Göğün göbeği yerde olsun!
Yerin göbeği gökte olsun!”*

Alevi-Bektaşî gülbanglarında da kendini güçlü bir kökene dayandırma ihtiyacına rastlanmaktadır. Aşağıdaki sofraya sonu gülbangı, icracı kişinin taşıdığı kutu hatırlatma ve kökenine referans verme noktasında bağlı bulunduğu ocağın ismine yer verdiği örnekler arasında yer alır:

“Bismişab, Allah Allah... Nimet-i celil, bereket-i Halil. Taşın dökülmesin, artsın eksilmesin. Bir lokması nur ola. İçtiğimiz tabur, ocaklarımız mabur, düşmanlarımız hor ve mat ola. Yiyece yedireni Hak saklaya, bekleye, koruya, gözete. Kurbanları kabul ola, ocakları aydın ola. Cömert kurban sahipleri, yiyece, içene, hizmet edip sofrayı getirenlerin Hızır yoldaş, Ali baldaş ola. Er Hak, Muhammed, Ali, On İki İmamlar, On Dört Masum-u Paklar, On Yedi Kemerbestler katarından, didarından, yolundan ayırmaya. Bab-ı saadetleri, delaleti, şefaati,

hidayeti, kerameti üzerine ola. Nur-u nebi, kerem-i Ali, pirimiz Hünekâr Hacı Bektaş Veli, Ceddîm Küse Süleyman'ın kerametleri üzerineze ola. Sofralarımıza Halil İbrahim bereketi vere. Gerçeğe Hü, mümine ya Ali!" (Erdem Kük, 2021: 304).

Geçiş dönemleri de kutlu kişiler tarafından verilecek dualara ihtiyaç duyulan ritüellere kaynaklık eder. Önemli bir geçiş dönemine işaret eden evlilik karşısında, Türk kültüründe yeni evlilere verilen alkışları aşağıdaki gibi örneklendirmemiz mümkündür:

*"Yanan ateş kömürlü olsun,
Yeniden kurulan ev zengin olsun!
Sabiplerinin çocukları olsun!
Hayvanları ve yiyecekleri olsun!
Evin yaşantısı refah içinde olsun,
Zengin saba dolu olsun!"* (Lvova vd., 2013: 152)

Alevi-Bektaşî inanç sisteminde de geçiş törenleri son derece önemli olup inanç önderinin kutsamasına ihtiyaç duyulan anlara işaret eder. Bir geçiş dönemi olan evlilikte dede tarafından verilen nikâh erkânı gülbankları aşağıdaki gibi örneklendirilebilir:

"Allah Allah, Allah Allah! Hak'ın buhurunda kıydığımız bu nikâb daim ola! Yuvaları buzurulu; sofraları bereketli; evlatları hayırlı ola! Verdikleri ikrârdan dönmeyeler! Birbirlerine baldaş, darda, bunda yoldaş olalar! Erenler, evliyalar, sadıklar, ermişler bu saklaya, bekleye! Şah-ı Merdan Ali, Bozathlı Hızır, sizleri, kazadan, beladan, münkir ve münaфіktan koruya, kollaya! Sizleri Hak'tan, doğruluktan ayırmaya! Elinize, dilinize, belinize bâkîm ve sahip olasınız! Birbirinizden incinmeyesiniz, ağrınmayasınız! Hak muradınızı vere! Nur-u nebi, kerem-i Ali, pirimiz, üstadımız Hacı Bektaş Veli! Gönül birliğine, evliya keremine, gerçek erenler ve enbiyalar demine Hü!" (Erdem Kük, 2021: 383).

3. Kabul Talebi

Alkış ve gülbankların sonuç kısımlarında dua edilen kutsal-kutsallardan, duanın kabulü dilenir. Gülbankların dua kısmının sonunda, duanın kabulü ile ilgili Alevi-Bektaşî inancının kutsallarına başvurulur. Bu kutsalların sıralanışı, geleneksel Alevi-Bektaşîlikteki teolojik hiyerarşiye uygun olarak ya da en kutsal kabul edilenin sonda zikredildiği tersten bir sıralama ile yapılabilir.

“Allah Allah! Allah Allah! Hayır hizmetlerinizi kabul ola, muratlarınızı hâsıl ola! Cenab-ı Hak, dildeki dualarınızı, gönüldeki muratlarınızı Hak dergâhında kabul eyleye! Altı sır, üstü nur ola! Burada sorulan abrette sorulmaya! Cenab-ı Hak post sahiplerinin büsn-ü bimmelerini, keşfi kerametlerini her daim üzerlerinizde hazır ve nazır eyleye! Duası bizden, inayet Şah-ı Merdan Ali'den, şefaât Muhammed Mustafa'dan, kabulü de yüce Allah'tan ola! Gerçeğe Hü! Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali!” (Erdem Kük, 2021: 163)

Alkışların sonuç kısımlarında da edilen duanın kabulüne yönelik ifadeler yer alır. Aşağıdaki örnekte bir ruh-tanrı sıfatı yüklenen Altay'a yakararak ve ondan medet umulduğu ve sunulan kurban ile duaların kabulünün dilendiği görülmektedir:

“Bu kurbanım mukaddes ve ulu Altay'a ulaşsın, onun karar vereceği yere (yargı yerine) bağlansın. Güttüğümüz dâvayı halledecek mi? Bereket ve refah bize verecek mi? Bu kurbanım ber engeli (büdak'ları) aşarak ulu ve mukaddes Altaya ulaşsın.” (İnan, 1986: 51).

Aşağıdaki alkış örneğinde, dua metni içerisinde sıkça tekrarlanan “alas” sözcüğüne rastlanır. Bu sözcük, Yaşar Çoruhlu'nun iddiası uyarınca duanın kabulü için kullanılan bir sözcüktür. “Alas” sözcüğünün buradaki kullanımı, “Âmin”, “duamı kabul et” gibi anlamlar taşımaktadır (2015: 111-112).

*“Paştıgan dayımı çağırıyorum,
Göğün yolunu aç! Aruç içi kadar açık ver!
Çuvaldız kadar deşik ver!
Yüksek dağın arkasından geç!
Abakan dağının başından geç!
Kayra Kan, ey Kayra Kan!
Alas, Alas, Alas!”* (1954: 9)

“Alas, Alas” ifadesinin işlevini, Alevi-Bektaşî gülbanglarında, “Allah Allah!”, “Allah, Muhammed ya Ali”, “Allah, eyvallah!” ifadeleri üstlenmiştir. Söz konusu ifadeler, verilen gülbangın kabulünün, duanın muhatabına ulaşmasının arzu edildiğini ifade etmeye yöneliktir. Bu ifadeler, gülbangın içerisinde yer aldığı gibi, gülbang alan kişilerce duaya cevaben, kabul edilmesi talebini iletmeye yönelik olarak da zikredilir. Aşağıdaki sofrâ gülbangi, duanın kabulüne yönelik ifadelerle örnek olarak gösterilebilir:

“Bismişab Allah Allah! Allah Allah! Şebber ü şübber, mürşid-i rebber! Sundular Keşer. Sofra Ali'nindir, nimet Veli'nindir. Diyelim Allah Allah! Allah Allah, Allah Allah! Sırat-ı dindir, Hakê'dır, Muhammed'e olmuşuz minnet, bulmuşuz rahmet. Diyelim Allah Allah! Allah

Allab, Allab Allab! Sırat-ı dindir, Hak'dır, Muhammed'e olmuşuz minnet, bulmuşuz rahmet. Diyelim Allab Allab! Allab Allab, Allab Allab! Post meydana, cümle canımız, ehl-i imanımız, diyelim Allab Allab! Allab Allab, Allab Allab! Pire muhabbet, can ile bizmet, talibe himmet, diyelim Allab Allab! Allab Allab, Allab Allab! Ashımız nurdur, etrafımız surdur, sözüümüz de birdir, diyelim Allab Allab! Allab Allab, Allab Allab! Zikir-i fakir-i fukara diyelim bu demde ki şükür, diyelim Allab Allab!" (Erdem Kük, 2021: 307).

Alkış ve Gülbankların Ritüelik İşlev Benzerlikleri

Alevi-Bektaşî inanç sisteminin temel ibadet formu olan cem ritüeli, inancı koruma ve şifreleme görevi üstlenen sembolik söz ve eylemler üzerine kuruludur. Cem ritüeli süresince sarf edilen her sözün bağlam içerisinde bir anlamı ve işlevi vardır. Bağlamı oluşturan dinamiklerin tümü, birbirlerini tamamlar nitelikte kurulur. Uygun kişi, söz, eylem ve nesnelere birbirini tamamlaması neticesinde anlamlı bir ritüelik yapı inşa edilir. Ritüel bütününe ifade ettiği bu anlam, parçaların ayrı ayrı taşıdıkları anlamların birlikte meydana getirdiği ve kendisini oluşturan parçaların tamamını kapsayan bir üst anlam alanıdır. Cemlerin ritüelik bağlamını biçimlendiren unsurlara yüklenen anlamlar, geleneksel yapı tarafından tayin edilmekte ve aynı inanç dairesinin paydaşı olan bireylerin tamamı için geçerlilik taşımaktadır (Ersal ve Erdem, 2020: 66). Şaman ayinleri de tıpkı cem ritüelleri gibi, aynı teolojik kodlamalara sahip bireyler için anlamlı olma özelliği göstermektedir. Kaotik olanı düzene kavuşturma, üstün bir güçten yardım talep etme gibi gerekçelerle düzenlenen bu ritüellerin merkezinde kutsala ilişkin bir tecrübeyi birlikte deneyimleme arzusu yatar.

Eski Türklerin dua ederken mum yaktıkları bilinmektedir. Her ay bin mum yakarak ölmüş ruhların Yitiken burcuna varması için dua edildiği bilgisi, Emel Esin tarafından hazırlanan *Türk Kozmolojisine Giriş* başlıklı eserde yer almaktadır (2001: 53). Araştırmacılar tarafından başlıca mitolojik kategorilerden biri olduğuna dikkat çekilen ateş kültü, Şamanizm'de ateşin temizleme ve kötü ruhları kovma gücü barındırdığına olan inanç kaynaklı gelişmiştir. Ateşin ruhuna yönelik tertip edilen alkış ve dualar, eski Türklerde ateş kültü ile ocak kültürünün birbirlerinden ayrılmadığının göstergesidir. Ocak kültürünün bağlantılı olduğu bir diğer kült atalar kültürüdür. Şaman dualarında "atamızın yaktığı ocak" şeklinde ifadelerin yer alması, iki kült arasındaki bağlantıya işaret eder (İnan, 1986: 66-68). Alkış ve gülbanklarda, ateşin temizleyici, arındırıcı olma özelliğinin altı çok sık çizilmektedir ve Alevi cemlerinde kötülüklerden ateşle arınılması esasına dayanan ritüelik hizmetler mevcuttur. Cem ritüellerinde, "car" ve "tam car" hizmetleri olmak üzere iki çeşit car hizmeti bulunmaktadır. Car hizmetinde

carcı, her hizmetten sonra meydana sembolik olarak temizlemek için meydana üç kez süpürge çalar. “Tam car hizmeti” ise cem ritüelinde bütün görgü ve sorgu hizmetlerinin tamamlanmasıyla görülen inanç pratiğidir. Sorgu ve görgü aşamalarında meydana döküldüğüne inanılan kul hakkı ve günahlar, carcı tarafından ocağa doğru süpürülür. Tam car hizmeti ile kötülüklerin sembolik olarak ateşte yakılıp kül edilmesi söz konusudur (Ersal, 2016: 270). Car hizmeti görülürken verilen car gülbangi, sembolik arınma sürecinin sözle taçlandırılmasına aracılık eder. Şaman âyinlerinde yakılan ateşin ve ateşi kutsamak için söylenen alkışların işlevleri ile sembolik olarak kötülüklerin ocağa doğru süpürülmesi esnasında verilen gülbangların işlevleri aynıdır. He iki dua metni de Türk kültür evreninde önemli bir kült olma özelliği gösteren ateşi kutlamaya ve onun gücünden nasiplenmeye yönelik olarak kurulur.

Anohin tarafından hazırlanan *Altay Şamanlığına Ait Materyaller* başlıklı çalışmada, Eski Türklerin ibadet yaşantısı hakkında bilgilendirme yapılarak ritüelik yapılarda kullanılan alkış örneklerine yer verilir. “Kurban Yerindeki Üstüğü İçin Gelenlerin Arakı (Şarap) Sunmaları Sırasındaki Dua”, “Kâse Atma Sırasındaki Dua”, “Kurban Taşına El Atma Sırasındaki Dua”, “Gökyüzünde Üçüncü Sürgekteki Dua”, “Kurban Taşı Yanında Okunan Dua” gibi tür ve başlıkları olan bu alkışlar, icracıları olan şamanların isimleri ile birlikte verilmiştir. Kalabalık bir halk kitlesinin katıldığı ritüellerde kam/şaman tarafından söylenen bu alkışlarda Ülgen’e bağışladığı nimetler için teşekkür edilerek bolluk ve bereket dlenir; bütün halkın refah, sağlık ve mutluluk içerisinde yaşaması temenni edilir (2006). Alkışlar, çeşitli ritik aşamalar için tanzim edilmiş ve ritüelik akışa sözle yön vermeyi sağlayan metinler niteliğindedir. Ritüelin yöneticisi konumunda olan kam/şaman tarafından alkış verilmesiyle ritüel bağlamında yeri ve işlevi olan kişiler ile şeyler kutsanarak gündelik anlam boyutlarını aşmaları sağlanır. Böylelikle zaman ve mekân dünyevî olmaktan çıkartılmış, birlikte tecrübe edilecek ilahî deneyime uygun hale getirilmiş olur. Şaman âyinlerinin ilk ritüelik aşaması olan “saç” sırasında, körmöslerin tasvirlerine şarap serpilerek verilen alkışların şu şekilde örneklendirilmesi mümkündür (Erdem Kük, 2021: 20-21):

*“Asılan kazanın ürüsü, çök!
 Acı aşın parçası, çök!
 Bir kaşık kadar su, çök!
 Kayrakan! Kara rakı sıvathı, çök!
 Ak İt bize yardım et, çök!
 Ak manyakı dökülmüş*

*Altmış çingirak yüklenmiş
Ülbürekli keş börk,
Üç boğumlu ak manyak, çök!
Ak saç denk lensin.
Azgılı kurban olsun,
Bundan alıp tadına bak!
Asılmış kazanın tatlısı!” (Anohin, 2006: 32)*

Alevi-Bektaşî cem ritüellerinde de “hizmet” adı verilen ritüelik aşamalar, belirli bir düzen içerisinde icra edilir. Söz konusu ritüelik aşamalardaki davranış ve eylemlerin içerdiği sembolik ve gizli anlamlar, dedeler tarafından okunan dua ve gülbanklar ile zâkirler tarafından icra edilen deme, düvaz imam, mihraçlama, tevhid gibi manzumeler için de geçerlidir. Dolayısıyla, cem sırasında gerçekleştirilen hizmetler ile okunan dua, gülbank ve manzumeler senkronize bir biçimde birbirini tamamlar. Bu sayede uyum ve düzen sağlanarak ritüel bütünlüğü tesis edilmiş olur. Son derece sistemli bir işleyişi olan bu yapı, ritüel içerisinde icra edilen manzum yahut mensur tüm metinlerin yeniden üretilmesini ve aktarılmasını sağlar. Cem ritüeli içerisinde icra edilen metinlerin tamamı, özel olarak ritüel bağlamı için yaratılmış metinler olma özelliği gösterir ve bu metinlerin temel icra bağlamları cem ritüelidir (Akın, 2020: 79-80). Alevi-Bektaşî cem ritüellerinde hemen her ritüelik aşama için tertip edilmiş özel bir gülbangın varlığından söz etmek mümkündür. Cemlerde, eski Türk inancındaki “Kurban Yerindeki Üstüğü İçin Gelenlerin Arakı (Şarap) Sunmaları Sırasındaki Dua”nın “Dolu/Dem Gülbangı”; “Kurban Taşına El Atma Sırasındaki Dua”nın “Kurban Tığlama Gülbangı” şeklinde aynı işlevsel yükü varlığını sürdürdüğü ifade edilebilir.

Dua ve yakarış metni olarak gülbanklar, tamamlanma ihtiyacına cevaben ortaya çıkmış metinlerdir. İnsan, teolojik bakımdan aciz bir canlıdır ve kendinden yüksekte bulunan, ulu bir varlığa, güç yahut enerjiye sığınma ihtiyacı duyar. Bir alkış türü olan gülbank, insanın kutsal varlıklara yönelttiği istekler olarak gücünü, kullanımını, etki ve yetkisini inançlardan alır. Diğer alkış türleri gibi gülbanklar aracılığıyla da doğüstü güçlerle kurulan iletişim ve temas sonucunda yaratılan gücün belirli değişiklikleri sağlamak ve isteklerin yerine getirilmesiyle hedefe ulaştırmak gibi işlevleri mevcuttur. Dolayısıyla gülbanklar, halk inançlarıyla folklor kapsamındaki iletişim türleri arasındaki ilişki ve etkileşimin açık bir şekilde gözlemlendiği kategoriler arasında yer alır (Keskin, 2019: 151).

Yapısal-işlevsel boyut, gülbankların Alevi-Bektaşî inanç sistemi bağlamındaki bir diğer boyuttur. Söz konusu inanç sistemi, çeşitli alt birimlerden oluşan bir yapı arz eder. Bu birimlerin birbirleriyle olan bağlantıları, çeşitli ritler ve bu ritlerin işletici unsuru olan söz ile müzik vasıtasıyla kurulur. Gülbanklar da Alevi-Bektaşî inanç sistemini oluşturan tüm alt yapı birimlerinin birbirleriyle olan ilişkisini tesis eden metinler arasında yer alır. Bu noktada, gülbanklara ritüelik akışta yer verilmemesi yahut kullanılan gülbank metinlerinin geleneğe uygun olmaması, söz konusu metinlerin yapıyı oluşturan birimler arasında kurduğu ilişkinin de bozulmasına sebebiyet verir. Gülbanklar, hizmetler başta olmak üzere cemdeki çeşitli ritik aşamaların, ritik aşamalar cem ritüelinin cem ritüelleri ise Alevi-Bektaşî inanç sisteminin varlığını sürdürmesinde etkili olan alt birimlerdir. Bu alt birimlerin birbirlerine bir zincirin halkaları gibi bağlandığı ifade edilebilir (Erdem Kük, 2021: 206). Alkış metinlerinin de şaman ritüelleri bağlamında son derece önemli roller üstlendiği bilinmektedir. Alkışların tek işlevi üstün bir güce yakarmayı, ulaşmayı mümkün kılmak değildir. Kam, ritüele yön verme, akışı tayin etme noktasında da alkışlardan yardım alır. Bununla birlikte, alkışlar ve gülbanklar profan olanı, kutsalın bilgi ve deneyimiyle donatmaya hizmet eden metinler olma özelliği gösterirler.

Sonuç

Çalışmamız sonucunda, eski Türk inanç sisteminin temel dua metni olan alkışlarla gülbanklar arasında çeşitli açılardan benzerlikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki metin türü de ancak inanç sistemleri çerçevesinde temsil gücü olan kişiler tarafından verilebilen dualardır. Alkışların icracısı konumunda olan kam/şamanın yerini Alevi-Bektaşî inanç sisteminde dede/babalar almıştır. Her iki dua türü de uhrevî yaşamdan ziyade dünya yaşantısına yönelik iyi dilek ve istekler üzerine kuruludur. Alevi-Bektaşî cemlerinde, dâr gülbangı ve dârdan indirme erkânında verilen gülbanklar dışındaki gülbank içerikleri ahiret yaşantısından ziyade bu dünyanın dirlik, düzen ve refahına yönelik ifadelerle kurulmuştur. Bir diğer benzerlik, alkışların da gülbankların da birey odaklı dualar olmamasıdır. Her iki dua türünde de iyi dilekler, topluluğun tamamı için dilenir.

Söz konusu iki dua türünün ortaklaştığı bir diğer nokta, her ikisinde de sözdizimi ve uyaklar kaynaklı ahenkli bir söyleyişin mevcut olmasıdır. Genellikle nazım şeklinde tanzim edilen alkışların yerini İslami bir çerçeveye uygun hale getirilerek ve nazım yahut nazma yaklaşan nesir yapılarında kurulan gülbanklar almıştır. Şaman ayinlerinde hemen her ritik aşama için tanzim edilen özel alkışlar ile Alevi-Bektaşî cem ritüellerinde

kullanılan gülbankların işlevsel boyutlarında da paralellikler mevcuttur. Ritüelin yöneticisi konumundaki kişi tarafından alkış ve gülbank verilmesiyle bağlamda yeri ve işlevi olan kişiler ile şeyler kutsanarak gündelik anlam boyutlarını aşmaları sağlanır. Böylelikle zaman ve mekân dünyevî olmaktan çıkartılmış, birlikte tecrübe edilecek kutsal deneyime uygun hale getirilmiş olur. Dolayısıyla her iki dua türü de çeşitli ritik aşamalar için tanzim edilmiş ve ritüelik akışa sözle yön vermeyi sağlayan metinler niteliğindedir (Erdem Kük, 2021: 263-264).

Yapılan saptamalardan hareketle, Türk kültür evreninde, dâhil olunan inanç dairelerindeki farklılaşmaya karşın varlığını muhafaza eden bir dua verme geleneğinin mevcut olduğu ifade edilebilir. İcracı tipolojisi, metinlerdeki yapı ve içerik benzerlikleri ve dua metinlerinin ritik işlevlerindeki ortaklıklar, iddiamızı kanıtlar nitelikte olup kültürün teolojik kategoriler üzerindeki etkisine de örnek olarak gösterilebilir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, L. Sami (1990). *Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar Kargışlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- AKIN, Bülent (2020). *Kırklar –Mitten Tasavvufa Alevi Ritiellerinin Sır Dili-*. İstanbul: Kitabevi Yayınları
- ANOĞİN, A.V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. Çev. Zekeriya Karadavut ve Jannet Meyermanova. Konya: Kömen Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III: İndeks*. Haz. Kemal Eraslan vd. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ARSLAN, Mustafa (2015). “Kültürel Bellek Bağlamında Hoşgörü ve Barışın Arkaplanı”. *II. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Hoşgörü ve Barış Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Basımevi.
- ASSMAN, Jan (2015). *Kültürel Bellek, -Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik-*. Çev. A. Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık. (2. baskı).
- BORATAV, Pertev Naili (2013). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2000). “Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler”. *Milli Folklor*. 2000/45. 12-14.
- ÇOBANOĞLU, Özkul ve Çobanoğlu, Sacide (2015). “Türk Halk Kültüründe Konuşmalık Türler Bağlamında Sözel Nasihatler, Dua ve Beddualar”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 2015/7. 1-32.
- ÇORUHLU, Yaşar (2015). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- DURAN, Hamiye (haz.) (2014). *Velâyetnâme Hacı Bektaş-ı Velî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ELİADE, Mircea (2006). *Şamanizm*. Çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık,
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERDEM KÜK, Didem Gülçin (2021). *Alevi-Bektaşî Gülbankları –Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım-*, Denizli Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Halkbilimi Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- ERGİN, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- ERSAL, Mehmet ve ERSÖZ, Serpil (2013). “Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 2013/65. 53-80.
- ERSAL, Mehmet (2016). *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- ERSAL, Mehmet ve ERDEM, Didem Gülçin (2020). “Teolojik Bir İletişim Olayının Malzemeleri: Alevi-Bektaşî Tercümanları”. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. 2020/21. 61-98.
- ESİN, Emel (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

- GÖKALP, Ziya (1976). *Türk Töresi*. Haz. Hikmet Dizdaroğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1980). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜZEL, Abdurrahman (2008). “Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua”. *Turkish Studies*. 2008/3(2). 438-446.
- İNAN, Abdülkadir (1986). *Tarîhte ve Bugün Şamanizm –Materyaller ve Araştırmalar-*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. (3. baskı).
- KAŞGARLI Mahmut (2014). *Dîvânü Lügâti't-Türk, Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Haz. Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu. Ankara: TDK Yayınları.
- KAYA, Doğan (2001). *Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- KIYMAZ, A. Betül (2014). “Kutadgu Bilig’de Dua ve Beddualar”. *I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Kitabı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- KESKİN, Ahmet (2019). *Alkaşlar ve Kargışlar Örneğinde Folklor ve Disiplinlerarasılık*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖKTÜRK, Milay (2015). “Bilge Kişinin Yol Haritasında İki Durak: Dede ve Filozof”. *Çağdaş Türk Düşüncesinin İnşası Yolunda Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay Armağanı*. Ed. Recep Kılıç. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (2012). *Edebiyat Araştırmaları I*. Ankara: Akçağ Yayınları. (5. baskı).
- LVOVA, E.L. ve OKTYABRSKAYA, İ.V. vd. (2013). *Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri*. Çev. Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları.
- MALINOWSKÍ, Bronislaw (2014). *Büyü, Bilim ve Din*. Çev. Saadet Özkal. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2002). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları. (3. baskı)
- ÖGEL, Bahaeddin (2001). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. (4. baskı).
- POLAT, Kemal (2007). “Kırgız Halk Dindarlığında Dua Fenomeni”. *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkuları Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. Ed. İsmail Hakkı Göksoy vd. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- POTAPOV, L. P. (2012). *Altay Şamanizmi*. Çev. Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları.
- RADLOFF, W. (1954). *Sibirya’dan*. Çev. Ahmet Temir. İstanbul: Maarif Basımevi.
- ROUX, Jean Paul (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları.
- ROUX, Jean Paul (2012). *Eski Türk Mitolojisi*. Çev. Musa Yaşar Sağlam. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- SAGALAYEV, A. M. ve OKTYABRSKAYA, İ.V. (2013). *Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri –Simge ve Ritüel-*. Konya: Kömen Yayınları.
- SAMİ, Şemsettin (2010). *Kamus-ı Türkî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- UZUN, Mustafa (1996). “Gülbank”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 232-235.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya (2015). *Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.